

ОДЈЕЦИ ПРИВАТНОГ ЖИВОТА У ПРОЗИ СРПСКЕ МОДЕРНЕ (СТАРИНСКО И МОДЕРНО МИЛУТИНА УСКОКОВИЋА)

Сажетак: Рад образлаже како је спој новог и традиционалног стварао нове моделе приватности на прагу двадесетог века, а управо коришћењем књижевних текстова као слике приватног живота. Покушава да одговори и на питање колико је тако схваћена приватност утицала и утиче на појединце у зависности од тога колика је њихова свест о потреби и неопходности испољавања прихватљивих и одбацивању неприхватљивих модела приватности. Роман Милутина Ускоковића *Чедомир Илић* пружа широк спектар могућности да се продре у различите аспекте приватног и отворе нека интересантна питања о проблему појма приватности. С обзиром на то да је проблем веома широко постављен рад ће се бавити само појединим аспектима, посебно оним сегментима који начињу недоумице и проблематизују тему.

Кључне речи: приватно, традиционално, модерно, Милутин Ускоковић, модерна

На комплексност појма приватни живот, приватност, приватна и јавна сфера указује и потреба за интердисциплинарношћу у приступу овој теми, те укључивање великог броја истраживања из различитих хуманистичких наука. Тако и књижевни текстови, без обзира на то што припадају сфери фикције, могу понудити одговоре на многа питања везана за појам приватног.

Ненад Макуљевић дефинише приватност као нешто што „није датост која се подразумева, већ се остварује према жељеним или наметнутим културним концепцијама, политичким оквирима и економским условима.[...] Лично поимање приватности подразумева свест о жељама, интересима и схватањима сопственог бића, као и дистанцираност од другог и сложени међузависни однос са њим“. (Макуљевић, 2006: 17) У формулисању и реализовању идеје приватности важно место заузимају културни модели који се формирају у спречи актуелних кретања и традицијске праксе.

Окосницу романа *Чедомир Илић*¹ чини љубав између интелектуалца Чедомира Илића и Вишње Лазаревић која се завршава потпуним крахом,

¹ Роман је први пут у целини објављен 1914. године у издању Геце Кона. Пре тога излазио је у наставцима у часопису *Дело* под насловом *Хроми идеали*, 1911. и 1912. године. Од завршетка објављивања *Хромих идеала* до коначне верзије *Чедомира Илића* прошло је око пола године. Иако је у том периоду текст претрпео неке промене (на плану садржине, композиције, ликова), реч је о истом роману, јер измене нису таквог карактера, а ни обима, да би утицале на трансформацију његовог основног значења.

праћеним и разочарењем у одређене идеале, што ће довести до потпуног пада, чак самоубиства младог човека. У позадини ове приче налази се политички, друштвени и културни амбијент Србије крајем 19. и почетком 20. века.

У центру пажње Ускоковићевог романа јесте човек-појединац око кога се формирају различити простори испољавања његове приватности. Понирање у лично показује сав раскол између онога што појединцу намећу културне норме и његових скривених потреба и мишљења исказаних кроз свет интимног и подсвесног. Шта је то што је друштвено прихватљиво и колико свест о неопходности прилагођавања тим жељеним/наметнутим обрасцима може урушити интегритет личности? Да ли појам приватности треба схватити као нешто лично настало утицајима културних модела, али увек испољено различитим облицима вербалне и невербалне комуникације? Остаје тешкоћа да се продре до нечега што није спољашње лице приватности, да се пређе с друге стране огледала. Свесни смо да је оно речено произашло из нереченог, а да је светлост створила маску можда једине праве приватности. Али, предмет се чини непрозирним чим покушамо да приватно одвојимо од социјалног и његовог испољавања у контакту са другима. Бар за сада чини нам се немогућом историја начина на који се осећало, историја „полета у срцу и телу, уобразиље и сна“ како историју појединца дефинише Мишел Перо у Предговору *Историје приватног живота* (Перо, 2003: 9).

Антагонизам који је можда најдоминантнији у делу јесте приватност старинског и приватност модерног човека. Културни модели грађанске Европе и патријархата доносе другачији облик приватности. Она се, између осталог, испљавује кроз различита схватања и манифестације породичних, брачних, еротских односа, те различита схватања улоге мушкарца и жене у њима.

Поглед на брак у паланкама био је повезан са схватањем жене као важног економског фактора. Удаја је била један од преломних тренутака у животу жене и многе девојке и њихове породице виделе су у удаји јединствену прилику за побољшање свог материјалног и друштвеног односа. Зато су у избору младожење велику улогу играли важни чланови породице. Тако ће и Вишњи Лазаревић, када се врати са школовања из Београда у свој родни Чачак рећи „да су јој нашли момка“ (Ускоковић, 1981: 43). Удајом, девојка је из родитељског дома прелазила под окриље мужа и његове породице. У таквој средини била је заступљена универзална представа о припадности жена искључиво приватној – кућној, породичној сфери, и поседовању квалитета и врлина као што су скромност, послушност, стидљивост, посвећеност мушкарцу. То се у роману најбоље види у речима Радоја Остојића, Вишњиног комшије и вероватно „добре прилике“, који најпре изговара „Да, мени је потребан неко да ме разуме, да ме охрабри ако сустанем“ (Ускоковић, 1981: 53). Затим приповедач из свезнајуће позиције саопштава мишљено а неизговорено: „Мени треба један искрен друг [...] једна жена као што си ти, тако учена у својој простоти, тако проста у својој учености... ти, која би вечито била уза ме, која би се посветила **моме** делу, била **мој** добри геније...“ (Ускоковић, 1981: 54) У тако схваћеној улози жене која је обухватала само сферу приватног њој шире об-

разовање није било потребно. „Оставимо модерне жене нек брину своје бриге, па загледајмо своје јаде. Нека наше жене науче своје људе луксузу чистоте, нека му омиле кућу више од кафане, нека подигну бољи подмладак него што смо ми. Шта ће ти боље еманципације?“ (Ускоковић, 1981: 50) Формирана утицајима оваквог модела ни сама Вишња, пошто је завршила Девојачку школу, није сасвим сигурна у потребу одласка на даље школовање, али остаје чврста у својој одлуци због љубави коју осећа према младом интелектуалцу Чедомиру. „У њој се бунује остатак старе душе, бунује се сва њена ранија наивност против извесних крајности Илићевог схватања ствари“. (Ускоковић, 1981: 38) У тим тренуцима из ње је проговарала савест коју је патријархална кућа образовала по типу беспрекорне врлине и испунила поукама и забранама.

Исти ти назори спречавали су је да се преда Чедомировој љубави. Зато њен емотивни и еротски нагон бива годинама спутаван: „она је избегавала ова миловања, као да је осећала да се цела љубав не састоји од пољубаца. Она је ту остала непоколебљива. Ништа није било кадро изменити дубоко осећање морала који јој је несвесно улила старинска кућа њеног оца. Прочитане књиге и живот у престоници допуштали су јој по коју симпатију, пријатељство према младићу, љубав речи и уздицаја, али даље... права љубав је за њу била забрањена. Као сви људи здрави и природни, она се бојала свега што је анормално, болесно, мистериозно. Праву љубав је видела само у браку. Управо, она за њу није постојала, већ брак, муж. Томе је требало очувати, жртвовати све, живети тако да нико, осем њеног мужа неће моћи рећи:

‘Она је била моја драгана. Ја сам је грлио’.

Стога она није очекивала од Љубомира љубавне напитке, већ изјаву, ону мало старинску изјаву којом се проси рука девојке. Она је очекивала да је он назове вереницом, да јој обећања за цео живот, свечано, пред родитељима и публиком, па да му преда целу себе, сву раскошну младост која је бујала у њеним грудима и сваког тренутка јој истеривала стид на образе“. (Ускоковић, 1981: 69, 70)

Видећи себе остварену кроз овакав живот и не схватајући до краја улогу високообразоване „модерне жене на висини времена у коме живи“ (Ускоковић, 1981: 29, 32) она није мрзела девојачку школу која је имала задатак да припреми жену за успешно газдовање кућом и на тај начин унапреди и побољша породични живот. Као награду за добар успех Вишња добија књигу „која је говорила о неговању поврћа“ (Ускоковић, 1981: 39). Тај раскол личности која је из патријархалне културе хтела неприпремљено да закорачи у грађанску осликао је сву трагедију модерног човека.

Представа о подвојености задатака међу половима, где примат у јавном животу преузима мушкарац, док је за жену резервисана само сфера приватног, видљиви су и у неким списима који говоре о биолошким предиспозицијама које условљавају посебне родне улоге. Такав је и текст „Одношај између физичких и душевних особина расе и спола“ писан још средином 19. века. Када Вишња одлази у Велику школу осећа се усамљено, несигурно и одбачено. „Поред све равноправности осећала је да ипак није једнака својим

друговима. Није имала гимназијске матуре, недостајала јој је мушка дубина, јасност у плану. Професори су се обраћали скоро искључиво мушкарцима. Походили су је тренуци сумње. Нико јој није умео тачно рећи њена права кад сврши школу. Будућност јој је изгледала неизвесна, тамна, под знаком питања. Она се заиста питала да цео тај рад није бесциљан, питала се шта ће она привредити науци, шта ће наука привредити њој“. (Ускоковић, 1981: 154)

У таквој атмосфери жена је била неслободна, спутавана многобројним конвенцијама и контролама. Индикативне су и речи Зарије Ристића, самопрозваног филозофа из романа: „Жене примају науку која им се предаје, веру која им се проповеда, мужа који им се даје, срећу ако је сретну, несрећу много чешће, и судбину која им се одреди. Реч слобода за њих је смисао зла. Оне иначе не знају за њу. А оне које је назру, оне су као ове муве што се лепе уз прозорско окно... Њихов ситан мозак не може да појми како та невидљива материја, то стакло спречава њихов лет. Такве су и жене које примамима сунце слободе. Оне му полете, без размишљања, али хиљаде невидљивих препрека спречава њихов лет и оне ће пропасти тако, остати маторе девојке, умрети као те муве ако им не отвориш прозор“. (Ускоковић, 1981: 166) Зато ће и Вишња после горког сазнања да се човек кога је волела оженио „чиста као кап росе чекати будућност и изабраног мужа“. (Ускоковић, 1981: 155)

Брак, породица, морал почетком 20. века и даље су у великој мери прожети духом традиције. Александра Павићевић у студији „Брачни и породични живот“ констатује да се „културни оквири у којима се одигравао приватни живот прве половине 20. века нису готово нимало разликовали од оних у 19. веку: питања породичног и брачног живота била су нормирана грађанским законима, црква се бавила питањима (полног) морала и једина је била овлашћена да венчава и разводи бракове, а реалне животне ситуације решаване су углавном на основу обичаја, специфичних животних потреба и народног тумачења смисла и циља брачне заједнице“. (Павићевић, 2007: 59) Брак је био универзалан и пожељан, нормалан след животних догађаја и извориште идентитета и угледа одраслих људи. Један од битних захтева и залога будуће среће који је друштво постављало нарочито пред жену јесте њена чедност. Једна студија из 1909. говори како „свака девојка чува свој образ и своје поштење и зато између момка и девојке нема блуда“. Девојке су се клониле предбрачних искустава, јер су се бојале да их младић не презре и потражи животну сапутницу на другој страни. Вишња ће своју блискост са Чедомиром схватити као тежак преступ. „Стид ју је био за онај тренутак заборавља који се десио кад је Чедомир био у њеној соби. У њој се бунила наша девојка из средњег сталежа, бакалинова ћерка, послушно дете патријархалне куће, где је живот сина наличио на живот оца, где се снови не пењу ни донде докле се диже дим домаћег димњака. Она није умела, и поред својих лектира, да измири старински морални закон породичног живота са борбом за испуњење својих сопствених потреба. [...] Она није признавала себе за свог господара“. (Ускоковић, 1981: 119, 120) Одрасла и васпитавана по законима патријархата није могла да се ослободи помисли о властитој кривици, а дозу страха повећа-

вао је осећај сталне контроле коју су наметали друштвени модели с циљем да пропагирају морално прихватљиво и неприхватљиво понашање. Сваки њен даљи потез усмерен према мушкарцима је изричито одбијање и хладноћа из страха да се не скрене с правог пута. Зато ће, без обзира на љубав коју осећа према Чедомиру, она одбити да се уда за њега. Њена еротска игра одраз је пожуде која је тако неспутана могла да ескалира само у области полусвесног/ несвесног – онда када нико не види, не посматра и не контролише. У овим моментима долази до потпуног ослобађања осећања телесног идентитета, а кроз посматрање наог тела у огледалу. Слика коју у одразу спознаје Вишња представља слику тела у значењу који овом појму приписује Фројдов савременик Паул Шилдер. То је према његовим речима „појавност тела пред собом; термин који показује да, иако пролази кроз чула, то није чиста перцепција; и мада садржи менталне слике и представе, то није чиста представа“. Она, дакле, у себе укључује поред саме сликовне представе и афекат и емоцију, те повезује перцепцију и представу, а преко њих биологију и психоанализу. Искуство тела преко такве слике постаје присуство за свест и за сам субјекат у његовом егзистенцијалном јединству. (Madioni, 2010: 411)

Телесни идентитет се пре тога препознавао у очима других, што одмах наводи на питање које поставља, сасвим логично, Вероника Наум: „Како се живи у телу које нисмо видели у танчине?“ У имућним класама норме понашања дуго су онемогућавале девојци да гледа себе голу, чак и у одблеску воде. „Крајем [деветнаестог] века ће градска раширеност овог двосмисленог комада намештаја дозволити организовање новог телесног идентитета“. (Корбен, 2003: 341) У тексту романа *Чедомир Илић* примећујемо да огледало украшава многе приватне просторе. Оно ће и учинити да Вишња спозна свој појединачни идентитет. „Пред огледалом је стајала Вишња у ноћној кошуљи, боса. Као ван себе, гледала је своју слику, слику не ње, него друге жене, не жене него нечије наготе. Њене очи су добијале чудан сјај и упијале се у чипкану кошуљу, у дивна округла рамена, у румену кожу босих ногу“. (Ускоковић, 1981: 202)

Свесни део њеног бића није јој дозвољавао да се преда страстима и она је губила присуство духа и питала се шта други мисле о њој. „Она је полагала на мишљење околине. Било да се с ким сусретне, било да поразговара, очекивала је из првог погледа подсмех, подозрење, осуду“. (Ускоковић, 1981: 120) Растући у затвореној патријархалној средини није имала слуха за стварни живот ослобођен тенденциозног обликовања специфичног женског идентитета који се не одликује самосталношћу расуђивања. „Њој није падало на ум да се запита: какве су оне, те жене, те девојке од којих се бојала, јесу ли оне чисте и толико колко она, каква је та грешка коју је чинила и, најзад, ко саставља то поштовано јавно мњење?“ (Ускоковић, 1981: 120)

Огледање представља успостављање модерног индивидуализма који Питер Брукс објашњава као идеју о приватном простору у коме појединац поставља захтев за интроспекцијом, а путем заштите и тајности. „Модерни појам индивидуе обухвата и концепцију приватности као места на коме осо-

ба може да се ослободи захтева друштва и култивише несводиво индивидуалну личност. Оно што се најчешће јавља као најспорније, најзанимљивије и најмучније унутар тог приватног простора јесте тело". (Bruks, 2000: 267) Овај чин се стога може тумачити као симболички улазак у модерно доба иако је он истовремено пут који појединца води у катастрофу.

Друга страна поимања брака и еротског такође клизи између модерног и патријархалног. Млади интелектуалац, у складу са прихватањем материјализма, овако на почетку тумачи брак. „Ја сам одсудан противник брака уопште. Он је неприродан и неморалан. Неприродан јер се у органском свету не зна за такву везу; неморалан, јер се обавезујемо за нешто што није у нашој власти. Брак ствара силом од људи хипокрите, установљава једну врсту ропства. Идеална веза између човека и жене постоји, за мене, једино у слободној љубави". (Ускоковић, 1981: 83)

Дубок конфликт који настаје у Чедомиру Илићу илуструје већ податак да сам јунак иза себе оставља један неуспешан брак и спреман је да заборави у други. На крају се све разрешава самоубиством. Откључавање његовог простора приватности управо треба тражити у тој тачки. Опет долазимо до тела као централног места приватности. Овде је то чин уништавања и борбе против сопственог тела. Оно постаје прогонитељ из кога избија нагонско и неукротно, па према томе омражено и непожељно. Мирон Аза у *Речнику тела* објашњава самоубиство као насиље уперено против сексуално одређеног, свемоћног и прогонитељског тела. „Кроз насртај на тело, самоубиство се може схватити као последњи покушај да се поново успостави сталност и чврстина угроженог идентитета и угроженог самопоштовања, будући да је у игри телесни интегритет". (Aza, 2010: 395)

Чедомир Илић човек је који на првим страницама романа оставља утисак интелектуалца спремног да се до краја бори за постављене циљеве. Острашћени противник свега противприродног, он је за потпуно ослобађање човека од свих стега наметнутих писаним и неписаним законима који урушавају интегритет личности. У складу са тим и љубав треба да је слободна, неспутана конвенционалним браком. Ипак, Илић стаје на пола пута не успевајући да до краја изведе своју животну филозофију, откривајући успут да је сам највише изневерава. Мислећи да се бори за сопствену слободу, приватност, он је све више гуши, а себе поробљава управо оним конвенцијама од којих је бежао.

Развој конфликта најбоље се уочава праћењем његовог односа према Параскеви Бели Матовић – ћерки гимназијског професора а потом и министра у Влади, и према студенткињи Вишњи Лазаревић. И у једном и у другом односу треба пратити раскол између изговореног и учињеног, с једне, и прећутаног, с друге стране. Оно што је овим девојкама гласно упућено кроз Чедомирове реплике готово је увек оно што јунака највише удаљава од себе. Вербалним ослоњавањем јунак покушава или да покаже јачину своје борбе за нови животни поредак или попуштање пред друштвеним, моралним и културним обрасцима свога времена. У оба случаја реч је о привиду. Оно што

је кључно је чињеница да изговореним увек изневерава себе. Према томе, у репликама упућеним другима не можемо тражити трагове Чедомировог приватног живота. Они леже у неизговореном – израженом кроз унутрашњи монолог или говор тела. Ове приповедачеве наративне стратегије помоћи ће нам да допремо до приватних простора Илићевог лика.

У центру приватног, као покретач, налази се узбуђење које он осећа према обема девојкама с којима долази у контакт. Еротски нагон Илић задовољава са Белом. На почетку све делује као куртоазна наклоност према хромој девојци. Међутим, и у тим првим погледима и речима осећа се обострана младалачка жеља за допадањем. Испитивачки поглед младог Илића открива лепоту Белиног тела: „Њено данашње одушевљење давало јој је израз пуноће, савршенства. Са заокругљеним раменима, која су се погађала под лаком материјом летње блузе, и нежним лицем девојке, чија хромост није допуштала честе изласке на отворено поље и сунце, она се учини младићу слатка и мека као та воћка коју му је нудила“. (Ускоковић, 1981: 16) Зато ће одмах након тога уследити и први позив на блискост преко, како приповедач прецизно коментарише, једног „нехотичног“ комплимента. Са не мањом пажњом младић прати и тумачи Белине поступке који разоткривају наклоност према њему. У тим моментима напушта се нулта фокализација и преко доживљеног говора прелази на унутрашњу. Младић се пита: „Јер нашто онда онај њен задивљен поглед и нервозно угризање усне кад би га слушала како објашњава Младену какво правило из математике? И нашто оно њено подигравање којим је хтела да сакрије своју сакатост пред младићем?“ (Ускоковић, 1981: 17) Илићева опијеност Белиним телом ескалира у тренуцима његове дистанцираности од Вишње. Он примећује њену голу руку коју откривају широки рукави хаљине, млечнобело лице; слободан округао, маљав врат, очи које откривају узбуђење, беле зубе који нервозно гризу један крај усана. Све је тело. Само треба што пре до њега доћи и задовољити онај осећај „који није могао тачно одредити“. Зато Илић спушта своју уздрхталу шаку на онај меки део испод лакта², а Бела прихвата додир и потпуно му се предаје. Присност на каучу у дневној соби почетак је непрестане глади младићеве за женом – не њом целом, већ њеним телом. „Он осети поново њене усне на својим устима и њене груди утиснуте у његове. Он је стеже снажно, грчевито, не мислећи ништа. Под његовом руком увише се витке слабине девојкине. [...] Хтео је да опет под

² Овде је занимљиво указати на кратак текст Ивана Соловјова „Ручни зглоб“ (објављен у књизи Михаила Епштејна, *Филозофија тела*): „Јер је крај њеног рукава – почетак њене скривености, она граница где видљиво и отворено прелази у недоступно. И ето, дође ти да паднеш, да се усрдно молиш на тој граници, као на кућном прагу; да се уснама, лицем, свим својим телом приљубиш уз тај чипкасти крај рукава, где се спајају тајно и јавно, где је плот већ полускривена, али се назире. И сама та чипка – какав сплет видљивости и скривености, каква заводљива варка, очаравајуће ништа и узмичуће све! [...] Лудо желиш да мазиш ту чипкицу, која покрива ручни зглоб – у њој је још толико забрана и већ допуштеног, то је мучна и срећна црта... Док стежеш ручни зглоб и играш се њиме, све већ предосећаш, о свему слутиш, о свему што волиш, чврстом, еластичном и издашном. Пред тим превојем прво осећање, које расте а не троши се, остаје у стању вечитог првенства.“ (Соловјов, 2009: 246, 247)

руком осети њено тело, да се утопи у разблудни осмејак њених усана, да се заборави и преда њеном загрљају меком, по потиљку, само оним што је голо од руке, да осети њу целу, обешену о њега". (Ускоковић, 1981: 91) Интимни чин временом је претворен у сурову размену у којој је свака страна остваривала свој интерес. Девојка се безрезервно и потпуно подавала, а за узврат добијала лажне изјаве љубави, које су замагљивале свест о непривлачности и одбачености због сакатости коју је јако осећала. Изгледа у тим тренуцима да се Илић окреће оном старинском, да напушта своју слободу, јер зна да девојци након пољубаца треба изјавити љубав, уделити комплимент, обасути је пажњом. Ипак, не сме се пренебрегнути егоизам, јако изражен код младог човека. Једина особа којој се искрено и отворено поверава је Зарија Ристић, јер је убеђен да га он може разумети. Зато му једне вечери открива своје тежње: „Мој живот тек почиње. Он се тек пење врхунцу. Ја хоћу да он буде вредан... [...] Мене чекају велика дела... Не знам тачно каква, али велика несумњиво. [...] Мене чека живот необичан, јак, велики. Он мора доћи. Ја имам времена. Ја не смем живети обично". (Ускоковић, 1981: 113. 114) Као идеални егоиста који је од живота тражио све, није био спреман да се одрекне било ког његовог аспекта који му је доносио угодност и задовољење. Није себе могао да спозна као жртву која на себи носи крст окрњеног живота. У његовом неискреном односу према Бели зато не треба тражити обзире или сажаљење, већ страх да му се на путу не испречи хрома девојка – ћерка министра који ће му обезбедити услове неопходне за лични успех. Его нагон представља његову злу коб. Дубок несклад који постепено разграђује интегритет личности најбоље је приказати кроз неусклађеност његових мисли, с једне, и поступака и говора, с друге стране, а остварене у просторима приватности.

Чедомирово обраћање Бели:

„Мени је тако лепо овде, у вашој кући, с вама..."³ (89)

„Кад разговарам с вама, чини ми се да присуствујем неком концерту, где хиљаде пријатних и хармоничних гласова звоне око нас". (89)

Чедомирова осећања према Бели:

„Пре свега јасно му је било да не воли Белу... не бар оном љубављу, чежњивом и стидљивом, коју је дотле осећао према Вишњи". (94)

„Међутим, мучио га је сукоб његових осећаја: његове љубави према Вишњи и љубакања с Белом".

Тај антагонизам исказан је и у тренутку кад их госпа Клеопатра, Белина мајка, затиче саме у девојчиној соби. Своју разузданост Бела покушава да оправда љубављу, па и од Чедомира тражи потврду.

„Било му је јасније него икад да не воли ту девојку, па ипак он превали:

- Да!

³ Због великог броја цитата преузетих из романа *Чедомир Илић*, у наредном сегменту рада странице са којих су они преузимани биће назначене у загради без уобичајених података који упућују на библиографску јединицу.

Та се реч чу једва; он се напреже и рече поново:

- Да, да“. (129)

До истог закључка доћи ћемо ако сагледамо шта Илић изговара и како поступа по питању брака, а шта заиста о њему мисли.

Изговара:

„Ја на то питање нисам мислио. [...] За мене брак не постоји као питање“. (84)

Поступа:

„[Мајка]Узе двоје младих за руке, приближи им главе, на нешто драмски начин, загрли их обоје и рече весело, као да је наручивала нову хаљину:

- Нека сте благословена, децо моја! Ја не марим што ћу одсад бити баба.

Илић се осмехну кисело“. (129)

Мисли:

„Ја сам одсудан противник брака уопште“. (83)

„Илић осети да је сад дошло оно велико, оно страшно, језиво што је очекивао“. (128)

Значајно је, осим тога, пратити кроз Илићево испољавање у простори-ма приватног и промене које настају у лику. У браку са Белом потпуно нестаје онај слободарски дух младог човека. Прихватајући старомодно институцију брака, он са њом прихвата и сва важећа правила. „Читао је да жена треба да слуша мужа. То му се увртило у главу и није хтео за длаку да попусти, као да би се огрешио о један принцип“. (169)

Овај део књижевног текста открива и ставове према испољавању сексуалности на прагу 20. века. Илић и Бела крију своју везу од очију других. Младић осећа непријатност и у једном тренутку размишља да „преступ“ открије Белиним родитељима и након тога да отказ. Стид ће осетити обоје и када њихову везу разоткрије госпођа Клеопатра. Њој ће то послужити као јак аргумент да их назове вереницима и да уговори венчање. Све ово говори да је предбрачна сексуалност у овом периоду још увек табу. Чак је и вереништво искључивало сексуалне односе као нешто што припада искључиво браку. Овако схватање доводило је до раскорака између ране полне зрелости и касне женидбе оних који су желели да изграде грађанску каријеру. То је даље условљавало девијације у полном животу, које су становници паланке заобилазили раном женидбом.

Изречено, као оно што ствара сенку у процесу откривања приватног простора, изражено је и у Чедомировом односу према Вишњи. Добро је опет кренути од момента самооткривања Зарији Ристићу⁴ и у том светлу тумачити Илићеве поступке према студенткињи коју је искрено волео.

Жудња за пуним и великим животом о коме је маштао замагљивала му је слику среће која је настајала пред њим. „Али Илић, као и сви људи који тра-

⁴ Видети цитат на стр. 8. овог рада

же од своје судбине више него што она може дати, бежао је од своје среће, мислећи да трчи за њом“. (Ускоковић, 1981: 108) Та срећа приказана је кроз генезу осећања која се јављају између Чедомира и Вишње.

Речи упућене Вишњи испуњене су (готово без изузетка) савременим схватањем живота. У њима се откривају погледи на породицу, брак, жене. Међутим, све те речи с временом постају обесмишљене погледима, додирима и осећањима које младић гаји према овој девојци. Заступајући тезу о слободном, неспутаном и природном животу Илић, потпуно парадоксално, све више од њега бежи. Оно што је осећао све више се бунило против онога што је говорио и мислио да жели. А мислио је да жели пролазну љубав која ће му на тренутак осветлити пут, а касније га пустити да се потпуно неспутано креће ка личном успеху.⁵ Себичност која њиме потпуно овладава натераће га да занемари оно суштинско – љубав и разумевање које је градио са Вишњом. Зато он од почетка потпуно свесно бежи од осећања наклоности и пожуде која расте при сваком новом погледу на девојку. Немир срца и тела највећи је непријатељ оном за чим тежи као једином исправном – мислити само на себе, полагати испите и ослободити се свих слабости. На плану текста то се најбоље одсликава упоређивањем опажања, погледа – као нечега спонтаног, природног и поступака – као тежње јунака да потисне и уништи све што представља претњу на путу ка задатом циљу.

<p>„Коса јој је падала заводљиво преко лица. Ветар се играо са скутовима њене кратке хаљине и откривао ногу до колена, ногу младу а развијену, ногу танку а заокругљену, извајану као од неког божанског уметника, лепу, лудо лепу, најлепши облик који је икада створен на земљи. [...] Цело његово биће вукло га је у том тренутку далеко од науке, тамо у ту сивину, ка његовој другарици, у њен заборав“.¹ (35,36)</p>	<p>„Он јој предаде шешир врло учтиво, и рече хладно, готово опором: — Хоћемо ли да се вратимо?“ (36)</p>
<p>„Чедомир прекиде пољубац у једном тренутку, зажелевши да види своју драгану[...]. Она је лежала, као дете, изваљена на његову мишицу. Прамен плаве косе падао јој је преко лица. Њене бистре очи биле су широм отворене, гледале радозналом безазленошћу у једну утврђену тачку, као у неки сан...“ (107)</p>	<p>„— Опрости, опрости, Вишња. Ја не знам шта радим. [...] Ја често не господарим собом. Ја нисам начисто са собом. [...] Није прошло ни неколико минута, а он је већ био на улици, сам“ (108)</p>

⁵ „Он није хтео да склапа озбиљније везе, он није тражио у њој звезду пратилицу, он је хтео да она буде једино метеор, који ће се појавити на његовом небу, осветлити га чаробно за који тренутак, па се после изгубити, остављајући студента да иде својим путевима. Она је била само нешто пролазно... само један ступањ у високим степеницама уз које се пео“. (Ускоковић, 1981: 76)

<p>„Али шта је она [светлост] била према блеску који пуче пред очима младићевим кад угледа своју драгану! Све се изгуби [...] пред сликом девојке скромне, лепе, стидљиве и природне. Та је слика препоручивала молитву, давала опроштај, угушивала себичност...“ (67, 68)</p>	<p>„Он је толико очекивао ову девојку да јој каже колико је воли, да јој открија поред царсва мисли, скровиште осећаја. [...] Али, ево већ неколико часова како су једно с другим, а он не успева да јој каже једне речи која долази из срца. Ћутали су.“ (69)</p>
<p>„Њена плава коса очешљана на раздеољак, правила је врло згодан оквир њеном лепом лицу. Њене очи миловале су као свила. Једно дугме на блузи било је откопчано, те се видела кожа бела, истачкана златним маљама“. (179)</p>	<p>„Она узбуди цело његово срце, он хтеде заборавити садашњост, притиснути је на груди, рећи: „Моја Вишња, моја лепа, моја стара Вишња“. Али се свлада па настави говор о политици...“ (179)</p>

Све (не)учињено у непосредној је вези са оним што младић опажа а што га нагони да поступи у складу са оним што осећа његово тело. На основу наведеног можемо закључити да додир и погледи јесу оно што демаскира Илића и открива дубоке слојеве његове приватности, а да све учињено и гласно изговорено јесте оно што је сенчи.

На крају романа остају два нага тела као покушаји ослобађања јединки од друштвених и културних кодекса ради освајања простора личног и неспутаног, па према томе усклађеног са јединим правим законом – законом природе. Слика два обамрла тела – једног беживотног у физичком смислу, другог пронађеног у огледалу, али потпуно исцрпљеног – упућују на тешку битку која се води на простору јединке жељне слободе а у сукобу са оним што је у њој формирала средина.

Висок степен перцептибилности и своју позицију поузданости приповедач ће увек искористити да коментаром укаже на личне ставове који су у складу са имплицитним аутором. На многим местима образложења поступака умањиће естетску вредност дела, али ће с друге стране омогућити јаснију слику поимања појединих аспеката приватности и приватног живота, не остављајући ни нараторима а ни читаоцима да сами долазе до одређених закључака. Онда где је одузето естетско надомештено је сазнајним.

Ритмичким понављањем реченица типа *хтео је рећи, хтео је урадити* откривају се пукотине између личног става и жеља с једне, и друштвено прихватљивог и пожељног поступања, с друге стране. Све неучињено и неизговорено другоме дато кроз Принсов *disnarrated* више није сфера спољашњег лица приватности, већ дубоко личног, сакривеног од света и несазнатог па према томе и непостојећег за остале чланове друштва где се приватно испољава. Унутрашњи живот ликова остварен кроз доживљени говор и унутрашњи монолог показује могуће последице које на појединца могу оставити манифестације и схватања одређених модела понашања у области приватног.

Уз сва питања, која су мање предмет књижевних, а више социолошких и културолошких студија, показало се да књижевно дело може бити значајан извор података потребних историјском схватању развоја/промена човекове свести о својој индивидуалности кроз изражавање у сфери приватног.

Извори

Ускоковић, Милутин, *Чедомир Илић*, Нолит, Београд, 1981.

Литература

Aza, Miron, „Samoubistvo“, *Rečnik tela*, prir. Bernar Andrije, Žil Boeč, Službeni glasnik, Beograd, 2010.

Bruks, Piter, „Telo i pripovedanje“, prev. Brana Miladinov, *Reč*, 2000, http://www.b92.net/casopis_rec/57.3/pdf/04.pdf, [23. 10. 2011]

Корбен, Ален, „Тајна индивидуе“, *Историја приватног живота*, прир. Филип Аријес и Жорж Диби, Београд, Clіo, 2003.

Madioni, Franka, „Slika tela“, *Rečnik tela*, prir. Bernar Andrije, Žil Boeč, Beograd, Službeni glasnik, 2010.

Макуљевић, Ненад, „Плурализам приватности“, *Приватни живот код Срба у деветнаестом веку*, прир. Ана Столић, Ненад Макуљевић, Београд, Clіo, 2006.

Павићевић, Александра, „Брачни и породични живот“, *Приватни живот код Срба у двадесетом веку*, прир. Милан Ристовић, Београд, Clіo, 2007

Перо, Мишел, Предговор у *Историја приватног живота 4*, прир. Филип Аријес, Жорж Диби, Београд, Clіo, 2003.

Prins, Džerald, *Naratoški rečnik*, prev. Brana Miladinov, Beograd, Službeni glasnik, 2011.

Соловјов, Иван, „Ручни зглоб“, *Филозофија тела*, Михаил Наумович Епштајн, Београд, Геопоетика, 2009.

Jelena Jovanović

THE REFLECTION OF PRIVATE LIFE IN SERBIAN MODERN FICTION (THE OLD AND THE MODERN OF MILUTIN USKOKOVIĆ)

Summary: The works of Milutin Uskoković presented some aspects of the private life of the Serbs at the beginning of the 20th century. In this paper we deal with different aspects of the private and the ways in which it appears in literary texts. The problem is

divided into the private of the *old-fashioned man* and that of the *modern man*, of the city and the province...The central theme of our interest was the private as presented in the novel *Čedomir Ilić*. The paper also touches upon the public life, and the thin borderline between the public and the private, and their mutual influences.

Key words: Private, public, Milutin Uskoković, modern literature